

UNIDADE DIDÁCTICA 1 MARCO PEDAGÓXICO

O RECREO. EDUCACIÓN PARA UN RECREO INCLUSIVO

POR MIN E POR TÓDOLOS MEUS COMPAÑEIROS

Categoría ESO, BACHARELATO E FP

ÍNDICE

1. INTRODUCCIÓN.
2. USO PEDAGÓXICO DEL RECREO.
 - 2.1. RECREO COMO ESPAZO FÍSICO.
 - 2.2. RECREO COMO ESPAZO SOCIAL.
3. A MODO DE CONCLUSIÓN.

1. INTRODUCCIÓN

Concibir o recreo como unha contorna de aprendizaxe, como un recurso para crear sociedades máis inclusivas, como unha oportunidade para a inclusión, é unha realidade cada vez máis habitual nos centros educativos e un obxectivo para desenvolver en todas as escolas a pesar de que o alumnado destas etapas xogue pouco xa neles.

Na actualidade concíbese o recreo desde dous prismas complementarios que deben necesariamente confluír, o recreo como espazo físico e o recreo como espazo social.

O primeiro fala de arquitectura, de recursos materiais, de zonas lúdicas ou de xogos; mentres que o segundo céntrase nas relacións interpersoais, na presenza e participación de todo o alumnado, tendo presentes as necesidades e discapacidades que este alumnado poida presentar, na convivencia e o respecto que subxacen en todas as relacións humanas. Son aprendizaxes informais que deben incluírse e incorporarse no día a día, así como nos proxectos educativos dos centros escolares, debido a que garanten unha educación inclusiva, equitativa e de calidade para todo o alumnado, axudando ademais a crear sociedades máis inclusivas e eliminando a exclusión na educación e desde a educación. Nestas etapas pode ademais contribuír ao desenvolvemento dunha cidadanía sustentable con funcións de voluntariado que permiten crear vínculos coa comunidade, desenvolver capacidades, aprender, converterse en axente de cambio, protexer a natureza e, sobre todo, mellorar a calidade de vida de todas as persoas.

Falar de educación inclusiva é falar de participación tanto en contornas formais como informais, é falar dunha concepción humanista da educación que asume os valores de xustiza social, dereitos humanos e sustentabilidade. Falar de educación inclusiva é falar dunha nova visión da educación que permite transformar as vidas mediante a educación contemplando aspectos non curriculares que favorecen o

desenvolvemento do benestar emocional, das relacións interpersoais, do desenvolvemento persoal, do benestar físico, a autonomía, a autorregulación e a inclusión social. Falar de educación inclusiva no recreo é falar de ofrecer oportunidades para desenvolver todos estes aspectos, poñendo sempre a mirada na persoa e en mellorar a súa calidade de vida, ben participando nas actividades lúdicas que alí se desenvolvan, ou ben promovendo accións de voluntariado, como se comentou antes.

As instalacións do centro educativo para os centros que imparten os ensinamentos do segundo ciclo da educación infantil, a educación primaria e a educación secundaria veñen reguladas normativamente, de forma que se contempla a existencia de “un patio de recreo, parcialmente cuberto, susceptible de ser utilizado como pista polideportiva, cunha superficie adecuada ao número de postos escolares que en ningún caso será inferior 900 metros cadrados e con horario de utilización diferenciado no caso de que se escolaricen alumnos doutras etapas educativas¹”, cada comunidade autónoma regula a duración do tempo destinado ao recreo. Regúlanse por tanto as instalacións para a educación obrigatoria, non existindo normativa en canto ás outras etapas ás que vai dirixida esta unidade didáctica, como son o Bacharelato e a Formación Profesional, polo que poden existir centros onde só se imparte esta educación postobrigatoria e que non dispoñan deste espazo. Neste caso o reto para este alumnado con esta Unidade, é o desenvolvemento integral da persoa a través de propostas de aprendizaxe social fundamentalmente, ofrecendo un compoñente de compromiso ao desenvolvemento de habilidades, competencias ou coñecementos.

Algunhas comunidades desenvolven no seu currículo de Educación Infantil orientacións metodolóxicas do valor do recreo, pero non o fan para o resto das etapas e o recreo pode e debe ser considerado como un lugar informal de aprendizaxe, para, e parafraseando a Delors, aprender a ser e a vivir xuntos. Talvez o xogo non estea tan presente xa nestas idades, pero a función socializadora da educación que tan claramente estes dous alicerces reflicten, e que, nas etapas de Secundaria, Formación Profesional e Bacharelato, deben desenvolverse plenamente, pode lograrse a través de propostas e dinámicas que **xurdan desde o espazo social e físico que é o recreo.**

Aprender a ser, a desenvolver a súa propia personalidade, aprender a ser autónomo, a autorregularse, a lograr unha conduta autodeterminada, pódese aprender tamén en contextos non formais e lúdicos, desde onde se poden adquirir as competencias necesarias para vivir nesta sociedade complexa e cargada de incerteza, como é a sociedade actual. A estas competencias a UNESCO² (2012) refírese como

¹ Real Decreto 132/2010, do 12 de febreiro, polo que se establecen os requisitos mínimos dos centros que impartan as ensinanzas do segundo ciclo da educación infantil, a educación primaria e a educación secundaria

² UNESCO. 2012. *Juventud y habilidades: Poner la educación a trabajar. Informe de seguimiento de la EPT en el mundo 2012*. París, UNESCO

as competencias transferibles, brandas ou non cognitivas e son as competencias relacionadas con aspectos non curriculares, con aspectos como a comunicación, o liderado, o emprendemento. Estas competencias relacionadas coas habilidades sociais, aumentan a capacidade de empatizar, de atopar solucións, de establecer vínculos e de colaborar.

Nesta sociedade globalizada, cambiante na que vivimos e viven os nosos estudantes, unha formulación integral da educación é importante, saber adaptarse a distintos contextos e momentos, unha necesidade. Aprender a vivir xuntos, vai máis alén das relacións e interaccións humanas e ampliáanse estas relacións con o medio, de forma que a sustentabilidade ocupa un lugar importante no fortalecemento dos principios e valores éticos que deben desenvolver a estas idades.

2. USO PEDAGÓGICO DO RECREO

Os patios de recreo son un espazo físico importante do centro, onde os adolescentes e os mozos habitualmente xa non xogan. Como é posible entón aproveitar os beneficios que ofrece este espazo cando a unhas idades concretas xa non se utiliza de forma regular? Como é posible traballar dinámicas nun espazo inexistente? Como é posible “enganchar” a uns estudantes que ven o patio de recreo como un espazo infantil, como algo alleo á súa realidade actual? A idea é entón que poidan intervir sobre estes espazos con propostas propias e elaboradas por eles mesmos, cuxo obxectivo sexa a súa dinamización e/ou transformación, que poidan coordinar e dirixir estas propostas que promovan actividades de compromiso social ou que, simplemente, desfrutar dunha contorna acolledora e segura para o descanso, o lecer e a convivencia.

En calquera caso, o uso deste espazo a estas idades, debe ser outro, debe pasar de ser un espazo diáfano, pouco acolledor, a ser un espazo desde o que se promove un novo **concepto de cidadanía, unha cidadanía responsable e solidaria** baseada na alfabetización ambiental e sustentable, que non deixa a ninguén atrás, un espazo desde o que se valora e celebra a diversidade, de forma todas as propostas que se fagan para transformar este espazo, deben ir encamiñadas a este fin.

2.1. RECREO COMO ESPAZO FÍSICO

Os patios de recreo están deseñados cunha pista polideportiva ao redor da cal se desenvolven todas as actividades, destinando habitualmente, o espazo máis grande para xogos con balón, case sempre o fútbol, e deixando pouco espazo físico para xogar a outros xogos ou realizar outro tipo de actividades. Ademais, poucas veces existen elementos físicos como mesas de ping-pong, fontes, bancos ou espazos verdes, polo que antes de empezar coa transformación deste espazo, sería interesante reflexionar sobre estes aspectos arquitectónicos que condicionan os comportamentos dos estudantes neste espazo lúdico.

O uso que se conceda ao recreo como espazo físico leva implícito o protagonismo dun alumnado concreto, tendo presentes as necesidades e discapacidade que este alumnado poida presentar, fronte á exclusión doutros. O xénero, a discapacidade, a diversidade cultural, etc. poden verse segregados durante o tempo de lecer destinando este momento para pasear de forma illada, individual, ou a permanecer nun recuncho, polo que a importancia de repensar sobre o seu uso é unha realidade necesaria e perentoria. O recreo adoita converterse a diario en momentos de *bullying*, exclusión, soidade e conflito entre os adolescentes e xente nova.

Os patios de recreo poden contar con diferentes espazos ou recunchos que partan dos seus propios intereses, inquietudes e motivacións. Espazos ou recunchos pensados por eles e para eles onde poder desenvolver actividades compartidas en espazos seguros.

Unido á inclusión e da man dela, está a **acesibilidade** ou a condición que deben cumprir as contornas para que poidan ser entendidas e utilizadas por todas as persoas. A acesibilidade favorece a igualdade de oportunidades para todos e vai máis alén da mera eliminación de barreiras, debido a que, ao crear contornas e espazos accesibles para desfrutar do seu uso por parte de todo o alumnado, está a previr de forma proactiva a segregación e exclusión desde a educación e na educación, desde o momento de lecer e no mesmo momento de lecer e diversión.

Debe ser este un dos obxectivos para considerar a transformación do recreo e que terá en conta aspectos relacionados coa acesibilidade física e cognitiva nos centros escolares e no recreo en particular, creando e deseñando verdadeiras contornas accesibles para todo o alumnado.

Pero non é o único aspecto a ter en conta no deseño e reestruturación do recreo, a **educación para o desenvolvemento sustentable** promove iniciativas de empoderamento, de competencias, de coñecementos, de actitudes e valores que permiten mellorar a vida e o futuro de maneira sustentable. Poténciase desta forma unha educación ambiental que comprometa ao individuo para construír un mundo máis xusto, pero tamén a desenvolver unha cidadanía crítica, responsable e comprometida.

As propostas para lograr un recreo sustentable, estarán marcadas por este aspecto e deberán contar

con zonas verdes, hortos escolares, fontes de auga, xogos reciclados para o exterior ou bancos para o descanso, o diálogo e a relaxación.

2.2. RECREO COMO ESPAZO SOCIAL

O recreo como espazo social pon a énfase no logro e consecución dos valores colaborativos e cooperativos que promoven as interaccións sociais. A educación inclusiva avoga por unha educación para todos e todas e baséase nunha formulación integral da educación que fusiona aspectos cognitivos, éticos e emocionais. O recreo resulta un lugar ideal para contribuír ao desenvolvemento destes aspectos con propostas concretas que se poden fomentar mediante o xogo.

Habitualmente en Secundaria o recreo é o lugar para as relacións sociais co grupo de pertenza. A estas idades a contorna social cobra unha grande importancia no seu desenvolvemento evolutivo e aparece entón, un distanciamento cara aos modelos adultos. É normal encontrar grupos de iguais que aproveitan este espazo para falar e que, sentados no chan ou apoiados nalgunha parede, comparten intereses, son grupos pechados que poucas veces interactúan entre eles promovendo nestes espazos a segregación e exclusión de determinados colectivos.

O obxectivo aquí co alumnado de maior idade dos nosos centros educativos pode ser promover xogos colaborativos e cooperativos entre os máis pequenos que propicien o encontro e a participación de todas as persoas.

A sustentabilidade, a paz, a convivencia, o respecto mutuo, o diálogo, a xustiza social, o coidado, o respecto e a tolerancia son **valores** que se poden traballar desde os xogos. O recreo como espazo social propicia a dinamización co fin de impulsar as interaccións persoais que promovan eses e outros valores.

Nesta proposta impúlsanse os deportes inclusivos ou xogos cooperativos que promovan os valores anteriores na escola.

Outro aspecto para ter en conta para transformar o recreo é a participación. A educación inclusiva promove a **participación de todo o alumnado**, referíndonos e tendo presentes as necesidades e discapacidades que este alumnado poida presentar, en todas as actividades que se realizan no centro educativo, sexan curriculares ou non. A participación é por tanto unha das chaves para lograr recreos inclusivos que van eliminar a exclusión, promovendo valores como a alegría, o traballo en equipo, a autonomía e a solidariedade.

Para desenvolver este aspecto é necesario promover iniciativas que dinamicen a participación de todo o alumnado. Unha proposta será fomentalo desde o Departamento de Educación Física, de forma que os contidos traballados nas aulas poidan utilizarse no horario de recreo como alternativa

lúdica.

O momento de recreo pode servir tamén para rescatar **xogos tradicionais** e coñecer **xogos doutros países** poñendo en valor aspectos culturais propios de cada unha das culturas do centro. Recuperar xogos e introducilos nas dinámicas do recreo supón acceder non só a outras formas de xogar, senón tamén de pensar e actuar, e permite eliminar barreiras e achegarse a outras culturas do centro traballando a interculturalidad, a cooperación e a convivencia.

Estas propostas de xogos poden ser dirixidas ou non. Como no caso anterior, poden ensinársese na área de educación física e xogarse no recreo ou ben poden partir dun proxecto intercultural traballado na aula. Entendido o recreo como espazo social, desde o centro o alumnado de máis idade, pode promover a elaboración dun Museo dos Xogos creado e elaborado divisións máis pequena, cos xogos aprendidos ao longo de todas as sesións ou froito da investigación realizada para o desenvolvemento do proxecto.

3. A MODO DE CONCLUSIÓN

“Por min e tódolos meus compañeiros” é o lema escollido este ano no concurso da ONCE para promover e garantir nos centros educativos unha educación inclusiva, equitativa e de calidade abordando, desde un espazo lúdico, aspectos esenciais para o desenvolvemento da persoa, como son a participación, a aprendizaxe social, a sustentabilidade, a colaboración, a autodeterminación, a convivencia, o apoio e a axuda mutua.

Somos conscientes da dificultade que entraña esta temática para traballala na aula co alumnado dos cursos superiores que en ocasións teñen permiso para saír dos centros educativos e noutras ocasións, non teñen nin espazo físico de esparexemento no propio centro, debendo saír ao exterior nese tempo. Supón por tanto un reto para nós elaborar propostas que poidan desenvolverse nos centros co obxectivo que perseguimos, e confiamos que sexa o voso desafío, poder levalas á práctica, sabendo que, con iso, todos contribuímos a unha sociedade máis inclusiva e ao desenvolvemento dun mundo máis humanista.